

S

SÂ
(ث)

Arap alfabesinin dördüncü harfi.

Arap diline özgü seslerden olup Fenike alfabesinin yirmi iki harfine Araplar tarafından sonradan eklenen ve "revâdif" adı verilen altı harften (ث, ذ, ض, ظ, غ) biri olarak ebced tertibinin 23. harfidir; sayı değeri 500'dür. Transkripsiyon alfabesinde "s" veya "t" şeklinde karşılır. Araplar, alfabelerinde onu göstermek için hiyeroglif yazısındaki oda planından doğan be (ب) harfinin şeklini kullanmış, I. (VII.) yüzyılın sonlarına doğru şekil açısından birbirine benzeyen harfleri ayırt etmek için Nasr b. Âsım tarafından icat edilen noktalama benzerlerinden (ب, ت) üç nokta konularak ayırt edilmiştir. Halîl b. Ahmed "şâ" kelimesinin "her şeyin iyisi" anlamına geldiğini söyler (*el-Hurûf*, s. 28, 34).

Sîn sesinin peltak biçimi olan şâ, z (ذ) ve z (ظ) ile aynı mahreç sahasını paylaşır. Sibeveyhi'ye göre mahreci dil ucu ile alta ve üstte bulunan iki ön dişin (şeniyye) uçlarıdır (*Kitâbü Sibeveyhi*, IV, 433). Onun bu mutlak ifadesi farklı bazı yorumlara tâbi tutulmuştur. Tecvid âlimleri, şâ sesi telaffuz edilirken dil ucunun dışarıya doğru çıkarılmasında abartıdan kaçınılmasına dikkat çekmişlerdir. İbn Sînâ'ya göre şâ sesi dil ucu ile üst ön dişlerin diplerinden ibaret olan "t"nin mahrecine hava akışını engellemeyecek şekilde dil ucunun dayanmasıyla çıkar. Ancak bu sırada havanın dış uçlarında hapsedilerek daha dar menfezden geçmek zorunda kalmasıyla ısıklı (sâfir) sesinin oluşmasına imkân vermemelidir. Şâ sesi bu niteliğiyle sîn sesini andırır. Ancak "sîn"de "şâ"nın aksine titreşim de bulunur (*Meḥâricü'l-hurûf*, s. 18, 46). Sibeveyhi, şâ sesinin belirleyici sıfatları olarak hems (gizli, boğuk, sönük) ve rihveyi (yumuşaklık) zikreder (*Kitâbü Sibeveyhi*, IV, 434, 435). Arap asıllı olmayan doğu (Irak) insanları arasında "zâ"nın şâ gibi telaffuzu yaygındır, zaleme → şeleme gibi. Mısır konuşma dilinde de birçok yerde şâ tâ, bazı yerlerde de sîn şeklinde telaffuz edilir, hatta dâl sesine dönüştürüldüğü yerler de vardır (İbrâhîm Enîs, s. 196).

Kur'an kıraatinde ilk unsurun (müdgam) sâkin olduğu idgâm-ı sagirle ilgili olarak

ث س ص

şz → zz (yelhez zâlîke → yelhez zâlîke, el-A'râf 7/176); st → tt (lebiştüm → lebiştüm, el-Kehf 18/19); ds → ss (yürüd şevâbe → yürüş şevâbe, Âl-i İmrân 3/145); ls → ss (hel şüvvibe → heş şüvvibe, el-Mutaffifîn 83/36) biçiminde dönüşümler görülür. İlk unsurun harekeli olduğu idgâm-ı kebîrle ilgili olarak ss- → -ss (hayşü şekiftüm → hayş şekiftüm, el-Bakara 2/191); ts → ss (bi'l-beyyinâti şümme → bi'l-beyyinâş şümme, el-Bakara 2/92); st → tt (hayşü tü' merûn → hayt tü' merûn, el-Hicr 15/65); sz → zz (harşi zâlîke → harz zâlîke, Âl-i İmrân 3/14); ss → ss (hayşü şitüm → hayş şitüm, el-Bakara 2/35, 58); ss → ss (verişe Süleymân → veris Süleymân, en-Neml 27/16); sd → dd (hadîşü dayfi → hadîd dayfi, ez-Zâriyât 51/24); ds → ss (yürüd şevâbe → yürüş şevâbe, en-Nisâ 4/134) tarzında dönüşümler görülür (Ebû Ca'fer İbnü'l-Bâzîs, I, 173, 207-208, 211, 265). Ayrıca ilk harfi şâ olan bir fiilin "iftîâl" kalıbına nakledilmesi durumunda bu kalıbın türevlerinde "ş"nin "t"ye dönüştürülmesi (kalb) ve idgamla st → tt, "t"nin "s"ye kalbi ve idgamı ile st → ss şekilleri câiz olduğu gibi bunlarsız beyan ve izharla telaffuz edilmesi de mümkün görülmüştür. Sibeveyhi kıyasa uygun olduğu için beyan ve izharı daha güzel bulur. Buna göre "ثرد"den "ثرتد → ثرتد → ثرتد" şekilleri oluşabilir. Benzer bir dönüşme ve idgam, "tefâul" kalıbında görülür. İlk harfi şâ olan bir fiil bu kalıba nakledilince t "s"ye dönüştürülüp idgam edilir ve idgamda ilk harf sâkin olduğundan okunabilmesi için başa hemze eklenir: → ثقل → ثقل → ثقل gibi ثقلتم إلى الأرض, et-Tevbe 9/38; İbn Cinnî, II 764; İbn Yaîş, IV, 534-535, 537, 538). Şâ en çok z, s, f olmak üzere b c ḥ ḏ r ş z ḏ f k m y harfleriyle dönüşüme girerek eş anlamlı veya eşdeğer kelimelerin oluşumuna imkân verir: ş / z: cişve / cizve, fess / fezz gibi (Ebû't-Tayyib el-Lugavî, I, 160-166); ş / s: cüşmân / cüşmân gibi (a.g.e., I, 168-

174); ş / f: şinâ' / finâ', şûm / fûm gibi (a.g.e., I, 181-200) (diğer dönüşümler için bk. a.g.e., I, 154-200; II, 576-577).

BİBLİYOGRAFYA :

Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn* (nşr. Mehdi el-Mahzûmî – İbrâhîm es-Sâmerrâî), Küveyt 1400/1980, I, 58; a.m.f., *el-Hurûf* (nşr. Ramazan Abdütt-evvâb), Kahire 1969, s. 28, 34; Sibeveyhi, *Kitâbü Sibeveyhi* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1402/1982, IV, 433-436; Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Kitâbü'l-İbdâl* (nşr. İzzeddin et-Tenûhî), Dimaşk 1379-80/1960-61, I, 154-204; II, 576-577; İbn Cinnî, *Sırru şinâ'ati'l-râb* (nşr. Hasan Hindâvî), Dimaşk 1405/1985, I, 171; II, 764; İbn Sînâ, *Meḥâricü'l-hurûf* (nşr. ve trc. Perviz Nâtil Hânlerî), Tahrân 1333, s. 18, 46; Ebû Ca'fer İbnü'l-Bâzîs, *el-İknâ' fi'l-kurâ'ati's-seb'* (nşr. Abdülmeccid Kâtâmiş), Dimaşk 1403/1983, I, 173, 207-208, 211, 264, 265; İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufaşşal* (nşr. Ahmed Seyyid Ahmed), Kahire, ts. (el-Mektebetü't-Tevfikiye), IV, 492, 493, 496, 499, 501, 534-535, 537-538, 540; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 201; II, 13, 16; İbrâhîm Enîs, *el-Eşvâtü'l-lugaviyye*, Kahire, ts. (Mektebetü nehdâti Mısır), s. 47, 50, 109, 123-125, 128, 133, 136, 196; İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri*, İstanbul 1984, s. 199, 215, 220, 235-236, 248, ayrıca bk. tür.yer.; Gânim Kaddûrî Hamed, *ed-Dîrâsâtü's-savtiyye 'inde 'ulemâ'i't-tecvîd*, Bağdad 1406/1986, s. 147, 212-214, 238, 257, 315, 319, 396-397, 414; H. Fleisch, *Traité de philologie arabe*, Beyrouth 1990, I, 211, 213-214, 218-222, 224, 229, 234, 236. İSMAIL DURMUŞ

SÂ'
(الصاع)

Eski bir ölçek.

Sözlükte "ağız dar su kabı" anlamına gelen kelime, sâ' şeklindeki yaygın kullanımının yanı sıra sav', sût, suvâ' ve savâ' olarak da geçer. Bu mânada Kur'an'da suvâ' yer almaktadır (Yûsuf 12/72). Aslen Mezopotamya katı madde ölçeği olup Araplar'ca da benimsenmiştir. Sâın ağırlık ölçülerinden biri olduğu bilgisi (Pakalın, III, 73) doğru değildir. Sahtesinin yapılmasını önlemek için üst kenarına mühür vurulduğundan **mahtûm** (damgalı) adı da verilen sâın İbrânice'si **seah**, Akkadca'sı **şaitudur**. Sumerce'de büyük bardağa **şû** denir. Eski Türkçe'de ölçek anlamındaki **segû** veya **sâgû** (*Divânü lugâti't-Türk Tercümesi*, III, 225, 418) kelimesi sâ' ile bağlantılı olmalıdır. Kelime Grekçe'ye **saton** (= 1,5 modios; Epiphanus, s. 13, 41, 137), Latince'ye **satum**

şeklinde girmiştir. Pers mekkûkûnün bu ölçüğe karşılık geldiği de söylenmektedir.

Sâ' toprak ürünlerinin zekât nisabı, fitre, gusûl, çeşitli kefâretler, ihram yasaklarını ihlâl fidyesi ve zevcenin nafakası gibi konularla ilgili hadislerde geçmektedir. Bu hususlara dair hükümlerde yer alması sebebiyle daha sonra şer'î sâ' şeklinde nitelendirilen Medine ölçüğü Hicaz'da yüzyıllarca kullanılmışsa da Kuzey Afrika dışındaki bölgelere yayılmamıştır. Dolayısıyla tarih boyunca diğer birimlerden karşılığı hesaplanmaya çalışılmış ve mezhepler arasında ihtilâflar doğmuştur. Üzerinde görüş birliğine varılan tek husus Peygamber sâ'nın dört Peygamber müddüne denk geldiğidir. İstiap hacmi Hanefiler'e göre 8, İmâmîler'e göre 9, diğerlerine göre $5\frac{1}{3}$ rıtlıdır. Ebû Yûsuf'un Medine'de İmâm Mâlik ile yaptığı bir müzakereden sonra Hicazlılar'ın görüşünü benimsediği söylenmektedir. Ancak onun Peygamber sâ'na dair kendi ifadesinden elde edilen 1 sâ' = $5\frac{1}{3}$ rıtlı = 1 Haccâc kaffizi = 1 Hâşim rub'u = $\frac{1}{4}$ ilk Hâşim mahtûmu = 8 rıtlı şeklindeki eşitlik (*Kitâbü'l-Harâc*, I, 372; ayrıca bk. Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, s. 623) bu iddianın doğrulanmasını zorlaştırmaktadır. Muhâlif görüşler bazılarınca Hanefiler'in sâ'nı ölçtüğü suyu, diğer üç mezhebin ise tahıl miktarını esas aldığı şeklinde uzlaştırılmaya, bazılarınca da ihtilâf, her grubun sâ'nı istiap hacmini farklı rıtlar cinsinden bildirdiği şeklinde giderilmeye çalışılmıştır ki Şemsüleimme es-Serahsî'nin zayıf bulduğu bu te'vile göre 1 Peygamber sâ' = 4 Peygamber müddü = $5\frac{1}{3}$ Medine rıtlı = 8 Irak rıtlı = 160 ıstar = 1040 dirhem eşitliğine ulaşılır. Bazı âlimlere göre gıda maddeleri ve sıvılara mahsus iki ayrı sâ' olup ilki $5\frac{1}{3}$, ikincisi 8 rıtlı ölçer (Takıyyüddin İbn Teymiyye, s. 62).

Çeşitli rivayetlerde Resûl-i Ekrem'in 1 müd su ile abdest aldığı, 1 sâ' su ile gusûl yaptığı ifade edilirken bazılarında ilki için 2, ikincisi için 8 rıtlı denilmiştir (Ebû Dâvûd, "Tahâret", 44). İbrâhîm en-Nehaî'ye uyarak bunları karşılaştıran Hanefiler müddün istiap hacminin 2, sâ'nının 8 rıtlı olduğuna hükmetmiştir. Sâ'nı ölçtüğü ağırlığın çeşitli kuru gıdalar cinsinden $5\frac{1}{3}$ rıtlıla denk düştüğünü söyleyen diğer üç mezhep mensupları Hz. Peygamber ile Âişe'nin beraberce gusletmekte kullandıkları 16 rıtlılık farakın 3 sâ' hacminde olduğuna dair rivayeti delil göstermektedir; yani sâ' $5\frac{1}{3}$ rıtlı su alıyor demektir. Dolayısıyla bu görüşü savunanların, gerek kuru gıda maddelerinin aralarında kalan boşlukları gerekse onların ve suyun özgül ağırlıkları

arasındaki farkı hesaba katmadığı anlaşılmaktadır.

Bir rivayete göre Mervân b. Hakem, Medine valiliği sırasında Resûl-i Ekrem dönemine ait değişik hacimlerdeki sâ'lar arasından en doğrusunu standartlaştırmış ve bu ölçek kendisine nisbetle anılmıştır. Abdürrezzâk es-San'ânî'nin 4 müdlük Peygamber sâ'nın ölçtüğü ağırlığın 6 veya 8 rıtlıla eşit olduğu yönündeki bir rivayeti söz konusu farklılığı teyit eder gibidir. Peygamber müddünün 4,5 rıtlılık Mervân b. Hakem müddünün üçte birine karşılık geldiğine dair rivayetten de Peygamber sâ'nın 6 rıtlıla eşit olduğu sonucu çıkmaktadır. Şerîk b. Abdullah'ın bildirdiği değer ise 7-8 rıtlı arası şeklindedir. Haccâc b. Yûsuf, Halife Ömer tarafından Sevâd (Irak) haracı için yaptırıldığı söylenen 8 rıtlılık sâ' (kaffiz) standartlaştırarak yaygınlaştırmıştır. Hanefiler'in Ömer sâ' / kaffizi, Haccâc sâ' / kaffizi, Bağdat / Irak sâ' veya mahtûm gibi isimlerle anılan bu ölçüğü Hz. Peygamber'inkiyle özdeşleştirerek şer'î sâ' kabul etme yanlısına düştüğü de ileri sürülmektedir. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî, yemin kefâretlerinde kullanılan 8 rıtlılık Ömer sâ'nın Said b. Âs tarafından tekrar $5\frac{1}{3}$ rıtlı indirildiğini söyler.

Sâib b. Yezîd'den Peygamber sâ'nın $1\frac{1}{3}$ müdde ($1\frac{1}{3} \times 4$ rıtlı = $5\frac{1}{3}$ rıtlı veya $1\frac{1}{3} \times 4,5$ rıtlı = 6 rıtlı) denk düştüğü, ancak Ömer b. Abdülazîz (?) döneminde hacminin büyüdüğü rivayet edilmiştir (Buhârî, "Keffârâtü'l-eymân", 4). Emevî Halifesi Hişâm b. Abdülmelik'in Irak Valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî 4 müdlük sâ'nı istiap hacmini iki kat arttırarak 16 rıtlı (6,12 veya 6,528 kg.) çıkarmıştır. Dolayısıyla yeni sâ' (mekkûk) onların her ikisine de nisbet edilmiştir. Enes b. İyâz bizzat ölçtüğü Peygamber sâ'nın 2,5 (?) Hişâm müddüne denk olduğunu bildirir (Ebû Dâvûd, "Eymân ve'n-nü-zûr", 15; Nesâî, "Zekât", 44). Halbuki İbn Sa'd onu 1,5 Hişâm müddüne eşitler.

İbnü'r-Rif'a, Muhibbüddin et-Taberî'ye ait olup Resûl-i Ekrem'in müddüne göre ayarlandığı söylenen bir ahşap müddün 173 $\frac{1}{3}$ (dolayısıyla sâ'nı 693 $\frac{1}{3}$) Mısır dirhemi ağırlığında Said arpası aldığını görmüştür. Başkadî İmâdüddin Abdurrahman b. Abdülalâ İbnü's-Sükkerî'nin (ö. 624/1227) Peygamber sâ'nı 2 vasat Mısır kadehine eşit saydığına dair bir haberi de aktardıktan sonra gerek adı geçen müddün gerekse Hz. Peygamber'in müddüne göre ayarlandığı ileri sürülen diğerlerinin iki tane sinin kaldırdığı ağırlığın bu kadehin kapasitesini aştığını gözlemiştir. İbnü'r-Rif'a, tayin edildiği Mısır Eyyûbî Dârülhisbesi'n-

deki, üzerinde Hz. Peygamber'in sâ'na göre ayarlandığı yazısı bulunan 18 Rebülevvel 591 (2 Mart 1195) tarihli bir ölçüğün 337 dirhem su aldığını da açıklar (*el-İzâh ve't-tibyân*, s. 65-68, 73-75). Onun metrik değerini Mahmûd Bek 1,04279, E. de Zambaur 1,15, Walther Hinz 1,053125 litre olarak hesaplar. Bunun 2 Peygamber müddüne eşit bir ölçek veya Mısır kadehi olduğu yahut üzerindeki kaydın aksine Hz. Ömer'in müddüne göre ayarlandığı ihtimalleri de düşünülebilir.

Kahire muhtesibliği yapması dolayısıyla Dârülyâr'ı da yöneten ve değerlendirmesinde muhtemelen İbnü'r-Rif'a'nın sözünü ettiği ölçüğü esas alan Şâfiî âlimi Ebû'l-Abbâs Necmeddin Ahmed b. Muhammed el-Kamûlî (ö. 727/1327) Peygamber sâ'nın hacmini 2 Kahire kadehi (= 4 müd = 2,75 litre) olarak ölçmüştür. Zekerîyyâ el-Ensârî de (ö. 926/1520) aynı değeri verir. Takıyyüddin es-Sübkî (ö. 756/1355) zamanında söz konusu sâ' $1\frac{1}{3}$ kadehe eşitti. Hatîb eş-Şirbînî de (ö. 977/1570) bunu doğrular. Abdülbâkî b. Yûsuf ez-Zürkânî'ye göre 1632-1678 yılları arasındaki dönemde 4 müdlük sâ' $1\frac{1}{3}$ Mısır kadehine tekabül ediyordu. Hanefî âlimi İbn Âbidîn 1226 (1811) yılında ölçtüğü sâ' $3\frac{1}{3}$ sünniyyeye yakın bulmuştur. Ayrıca Irak sâ'nın $2\frac{1}{3}$ Mısır kadehine (= $2\frac{1}{3} \times 445\frac{5}{7}$ dirhem = 1040 dirhem) veya $2\frac{2}{3}$ Mısır kadehine tekabül ettiğini ve 1,5 Şam rıtlı civarında, yani tam olarak 910 örfî dirhem yahut 1040 şer'î dirhem buğday aldığını rivayet etmektedir (*Reddû'l-muhtâr*, I, 107; II, 76-77; ayrıca bk. Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, I, 152, 160-161). Ali Paşa Mübârek bunların hepsinin istiap hacminin 2,75 litre olduğunu ileri sürerken Mahmûd Bek, Kamûlî ve Sübkî'nin verdiği değerlerin metrik karşılıklarını sırasıyla 4,247 litre ve 3,94364 litre hesaplayarak 4,17116 litrelik bir ortalamaya ulaşır. Alfred Bel'in, fukaha tarafından sâ'nı değerinin her biri 128 Mekke dirhemi ağırlığındaki 26 $\frac{2}{3}$ rıtlıla eşdeğer sayıldığı yönündeki iddiası hesap hatasından kaynaklansa gerektir. Ayrıca Peygamber sâ'ı yüzyıllarca 2 kista denk tutulmuştur (Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, s. 26; Muhammed b. Abdülbâkî ez-Zürkânî, I, 136).

Muhammed b. Ahmed el-Makdisî $5\frac{1}{3}$ rıtlılık Hicaz sâ'nı mekkûkûn üçte birine denk sayar. Matematikçi Ebû'l-Vefâ el-Bûzcânî ise (ö. 388/998) Hicaz sâ'nı 5 rıtlılık keyleceye ($5 \times 408 = 2040$ gr.) eşitlerken İbn Hazm (ö. 456/1064) Peygamber sâ'nın hacminin 2 Basra veya 1 Bağdat keylesini biraz aştığını bildirir. Nevevî de

onun karşılığını 2 keylece (= $5\frac{1}{3}$ rıtl) olarak verir. Takıyyüddin el-Fâsî, 569 (1173-74) yılına ait Zebîd sâının IX. (XV.) yüzyılın başlarında kullanılan çeyrek Mekke müddüne, Tâîf sâının da yaklaşık yarım Mekke müddüne denk geldiğini söyler. XX. yüzyılın başlarında Lahsâ sâının 2 semîn (yaklaşık 5,5 rıtl) hacminde olduğu bildirilmektedir.

Merînî Emîri Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Abdülhak el-Mansûr zamanına (1258-1286) ait olup Fas'ta X. yüzyıla kadar kullanılan sâ' 4 Peygamber müddüne eşittir. Onun halefi Ebû Ya'kûb Yûsuf en-Nâsır 693 (1294) yılında sâ'ları Hz. Peygamber'in müddüne göre yeniden ayarlatmıştır. Tâcülârifin el-Bekrî, Peygamber sâının Hafsîler zamanında 2 Tunus sâına, 1024 (1615) yılında 3,2 Kayrevan sâına karşılık geldiğini söyler. Dolayısıyla müd de denen Tunus sâının ölçtüğü ağırlık $2\frac{2}{3}$ şer'î rıtl olur. Robert Brunschvig bunun hacmini 1,466 litre hesaplar. Onun rıtl için verdiği 380,98 gr. (= 128 dirhem $\times$ 2,975 gr.) esas alındığında söz konusu sâın / müddün kaldırdığı buğdayın ağırlığı ($2\frac{2}{3} \times 380,98$) = 1,015946 kg. olarak bulunur. Tunus hükûmeti 12 Ocak 1895 tarihli kanunla sâın hacmini 3,35 litre diye belirlemiştir. Üzerlerine nakşedilmiş yazılardan Zeyd b. Sâbit'in sâına göre ayarlandıkları anlaşılan bazı Mağrib sâ'larının hacimleri ve üretim tarihleri şöyledir: 3,75 litre (1050 / 1640), 3,005 litre (Cemâziyelevvel 1072 / Ocak 1662) ve 3,004 litre (25 Muharrem 1124 / 4 Mart 1712) (Pascon, XVI [1975], s. 43, 47, 59, 67).

Fransa Ticaret Odası bülteninde kaydedilen bilgilere ve Osmanlı Düynü-ı Umûmiyye İdaresi verilerine dayanan George Young'a göre 1890'larda Berberistan'da kullanılan Osmanlı sâının hacmi 12,75 İstanbul kilesidir. VI. (XII.) yüzyılda Musul sâı 15 Bağdat rıtlı (= 15×408 = 6,12 kg.) buğday alırdı. Bu ise Makdisî'nin sözünü ettiği Musul mekkûküyle aynı şey olmalıdır. XVII. yüzyılda Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilerden Sâve sâının ölçtüğü ağırlık için şu eşitlik elde edilir: 1 sâ' = 2 müd = 4 men = 8 rıtl = 1040 dirhem = 34320 arpa. Bunun metrik karşılığı 3,264 kg. civarındadır. M. Sâlim Tarâvne, XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın başlarında Belkâ sâının 2 Nablus rıtlına, Azîz sâının onun 1,5 katına tekabül ettiğini söyler. Bunların metrik karşılıklarını da 6 ve 9 kg. olarak verir.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü Lugâti't-Türk Tercümesi, III, 225, 418; v. Soden, AHW, III, 1134, 1255; W. F. Arndt - F. W. Gingrich, A Greek-English Lexicon of the New

Testament and Other Early Christian Literature, Chicago-London 1979, s. 745; Ch. T. Lewis - Ch. Short, A Latin Dictionary, Oxford 1993, s. 1635; Abdürrezzak es-San'ânî, el-Muşannef (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut 1403/1983, III, 311; IV, 142; İbn Ebû Şeybe, el-Muşannef (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hûtî), Beyrut 1409/1989, II, 422; Ebû Yûsuf, Kitâbü'l-Harâc (Abdülazîz b. Muhammed er-Rahbî, Fıkhü'l-mülûk ve miftâhu'r-ritâc içinde, nşr. Ahmed Abid el-Kübeysî), Bağdad 1973, I, 372; Yahyâ b. Âdem, Kitâbü'l-Harâc (nşr. Ahmed M. Şâkir), Lahor 1974, s. 166-167; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Kitâbü'l-Emvâl (nşr. Muhammed İmâre), Beyrut-Kahire 1409/1989, s. 617-629; İbn Sa'd, et-Tabakât, VIII, 491; Epiphanius, Epiphanius' Treatise on Weights and Measures: The Syriac Version (ed. J. E. Dean), Chicago 1935, s. 13, 41, 137, 138; Muhammed b. Ahmed el-Hârîzmî, Mefâtihu'l-'ulûm, Beyrut 1411/1991, s. 25-26; Ebû'l-Vefâ el-Bûzcanî, el-Menâzilü's-seb' (nşr. Ahmed Selîm Saîdân, Târîhu 'ilmi'l-hisâbi'l-'Arabî içinde), Amman 1971, s. 304, 306; Makdisî, Ahsenü't-tekâsım, s. 98-99, 145; İbn Hazm, el-Muḥallâ, V, 245; Serahsî, el-Mebsût, III, 90; İbnü'l-Esir, et-Târîhu'l-bâhîr fi'd-devlet-i Atâbekiyye bi'l-Mevşil (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Kahire 1382/1963, s. 130; Nevevî, Tehzîb, II/2, s. 100; İbnü'r-Rif'a, el-İzâh ve't-tibyân fi ma'rife-ti'l-mikyâl ve'l-mizân (nşr. M. Ahmed İsmâil el-Hârûf), Dimaşk 1400/1980, s. 65-68, 73-75; Takıyyüddin İbn Teymiyye, el-Kavâ'idü'n-nûrâniyyetü'l-fıkhiyye (nşr. Abdüsselâm M. Ali Şâhin), Beyrut 1414/1994, s. 62; Takıyyüddin el-Fâsî, Şifâ'ü'l-garâm (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, II, 432; Zekeriyâ el-Ensârî, Fetḥu'l-vehhâb, Beyrut 1418/1998, I, 198; Şirbînî, Muḡni'l-muḥtaḥ, I, 383; Evliya Çelebi, Seyyahatnâme, IV, 381; Muhammed b. Abdülbâkî ez-Zürkanî, Şerḥu'z-Zürkânî, Beyrut 1411, I, 136; İbn Âbidîn, Reddül-muḥtaḥ, I, 107; II, 76-77; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, el-Lübâb (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1381/1961, I, 152, 160-161; Ali Paşa Mübârek, el-Mizân fi'l-aḡyise ve'l-mekâyil ve'l-evzân, Kahire 1309, s. 87-94; Ahmed b. Hâlid es-Selâvî, el-İstikşâ (nşr. Ca'fer en-Nâsırî - Muhammed en-Nâsırî), Dârülbeyzâ 1954, II, 90-91; G. Young, Corps de droit ottoman, Oxford 1906, IV, 374; Delilü'l-Hâlic (Coğrafya), II, 849; W. Hinz, Islamische Masse und Gewichte, Leiden 1955, s. 45-46, 51; M. Sâlim et-Tarâvne, Târîhu mintakati'l-Belkâ' ve Ma'ân ve'l-Kerek: 1281-1337 h./1864-1918 m., Amman 1992, s. 222-224; Mahmoud Bey, "Le système métrique actuel d'Égypte", JA, I (1873), s. 79-80; M. H. Sauvaire, "Matériaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie musulmanes", a.e., VII (1886), s. 394-417; R. Brunschvig, "Sur les mesures tunisiennes de capacité au commencement du XVIIe siècle", Annales de l'institut d'études orientales, III, Alger 1937, s. 79-81, 82, 86; Abdülmuhsin el-Hüseynî, "İhtilâfî'l-İrâkıyyîn ve'l-Medeniyyîn fi takdîri's-sâ'ti'n-nebevî", Câmi'atü'l-İskenderiyye Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb, XVI, İskenderiyye 1962, s. 129-181; Mustapha El Habib, "Notes sur deux mesures d'Aumone", Hespêris Tamuda, X/3, Rabat 1969, s. 263-272; P. Pascon, "Description des mudd et Şa' Maghribins", a.e., XVI (1975), s. 43, 47, 59, 67, 76; M. Ahmed İsmâil el-Hârûf, "eş-Şa' fi's-ser'fa ve'l-hadâreti'l-İslâmiyye", Mecelletü Külliyyeti's-ser'fa ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, III/3, Mekke 1397-98, s. 120-134; Mahmûd

Ferve, "el-Mekâyis ve'l-mevâzîn ve'l-mekâyil fi Tûnis hilâle'l-karneyn es-şâmin ve't-tâsi' 'aşer", el-Mecelletü'l-târîhiyyetü'l-'Arabîyye li'd-dirâsâti'l-'Osmâniyye, sy. 7-8, Zağvân 1993, s. 251-252, 253, 256, 258, 259, 266; M. Vekov, "Maßeinheiten in den Bulgarischen Ländern vor der Einführung des Metrischen Maßsystems", Bulgarian Historical Review, XXVI/1-2, Sofia 1998, s. 132; Pakalın, III, 73; E. de Zambaur, "Kaḡiz", EI, II, 622; Alfred Bel, "Şa'", a.e., IV, 1; "Şa'", Mu.F, XXVI, 304-309.

CENGİZ KALLEK

SAADET (السعادة)

Sözlükte "kısmetli ve talihli olmak, uğurlu gelmek" anlamındaki sa'd kökünden isim olan saâdet kelimesi kısaca "talih, uğur, bereket" kelimeleriyle karşılanmakta, saadetin karşıtının şekâvet (talihsizlik, bedbahtlık) olduğu belirtilmekte, bu bağlamda saadet "iyi ve hayırlı olana ulaşma, Allah'ın kişiye bereket ihsan etmesi, onu mutlu kılması" şeklinde tanımlanmaktadır (Râgıb el-İsfahânî, "s'ad" md.; Lisânü'l-'Arab, "s'ad" md.; Tâcül-'arûs, "s'ad" md.; Kâmus Tercümesi, "s'ad" md.; Ahmed Rizâ, III, 153). Saadet ve şekâvetin açıklanmasında mutlaka dış bir varlığın etkisi, bu mânada şans ve kısmet söz konusu edilmektedir. İslâm'dan önceki dönemde bu tesir genellikle yıldızlar, zaman (dehr) gibi astroloji ve mitolojiye ait birtakım sanal güçlere bağlanırken İslâm'a göre saadet ve şekâvet konusunda Allah'tan başka varlıkların ve olayların etkisi olsa da bunlar birer araçtan ibaret olup asıl ve nihâi sebep Allah'ın ilim, irade ve kudretidir. İslâm öncesi Arap edebiyatında ve klasik sözlüklerde saadet ile aynı kökten kelimeler daima "iyi şans, uğur, talih, kurtuluş vesilesi" gibi anlamlara gelen kelimelerle karşılanmış; İslâmî dönemde bu kavrama ahlâkî, felsefî ve dinî / uhrevî mânalar yüklenerek bu alanların temel terimlerinden biri haline getirilmiştir (Aydın, Erzurum Yüksek İslâm Enstitüsü Yıllığı, s. 9-11; Bircan, s. 15-17).

Kur'an-ı Kerim'de saadet kelimesi yer almamakta, Hüd sûresindeki âyetlerde (11/105-108), şekâvet kavramıyla birlikte fiil ve isim olarak geçmektedir. Bu âyetlerde insanların mahşerde yargılanmak üzere bir araya getirilecekleri bildirildikten sonra kiminin bedbaht (şakî), kiminin mutlu (saîd) olacağı, bedbaht olanların ateşe atılacakları, orada sonsuza kadar ah edip inleyecekleri, mutlu olanların cennete konulacakları ve orada bitmeyen bir lütfâ kavuşacakları ifade edilmektedir. Bunun yanın-